

MASOFAVIY TA'LIMNI TASHKIL ETISHNING NAZARIY ASOSLARI

Azizova Sayyora Normirza qizi

Annotatsiya: *ushbu maqola masofaviy ta'limning paydo bo'lish tarixi, uning qanday o'qitilishi to'g'risida bayon etilgan. Masofaviy o'qitishda o'qituvchi va talaba o'rtasida interfaol o'zaro ta'sir davomida bilim almashish imkoniyatlari yoritib berilgan. Masofaviy o'qitishga jalb qilinuvchi kontingentni ijtimoiy guruhlariga mansub bo'lgan shaxslar tashkil qilishini kategoriyalarga ajratilishi. Shuningdek, masofaviy ta'limning kategoriyalari, ularning qanday ishlashi, yutuq va kamchiliklariga to'xtalib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *masofaviy ta'lim, konsortsium, franchayzing, proyektlar, validatsiya.*

Masofaviy ta'limning paydo bo'lishi tarixi 1700-yillardan boshlanadi. 1728-yilda Kaleb Fillips Boston gazetasiga talabalarni maktub almashish orqali mamlakatning istalgan nuqtasida stenografiya bo'yicha o'qishga jalb qilish to'g'risida murojaat qildi. Bu masofaviy ta'limning boshlanishi edi.

Isaak Pitman masofaviy ta'limni rivojlantirishga ulkan hissa qo'shdi. 1840-yilda u har kimga darslar mavzulari bilan pochta orqali xat yubordi. Keyingi 1856-yilda Berlindagi sirtqi ta'lim institutiga C.Tusen va G.Lanchenshteynlar asos solgan edi. Trening shuningdek, o'quv materiallari, testlar va boshqalar bilan xatlarni pochta orqali yuborish orqali amalga oshirildi.

1873-yilda AQShda birinchi sirtqi maktablar tashkil etildi. Anna Eliot Ticknor ayollar uchun "Ticknor" jamiyatining asoschisi bo'lib, talabalar masofadan turib pochta orqali bilim olishgan deb taxmin qilinadi. Bir yil o'tib, 1874-yilda Isaak Pitman pochta orqali o'z o'quv dasturini yaratishni taklif qildi.

Ko'p o'tmay, 1892-yilda Chikago universiteti birinchi masofaviy ta'lim dasturini yaratdi va bu AQShdagi birinchi masofaviy ta'lim muassasasiga aylandi. 1899-yildan Kanadada Qirolicha universiteti talabalarga masofadan o'qitishni boshladi.

1906-yilda Baltimordagi Kalvert boshlang'ich maktablari ham masofadan o'qitishni o'rgatishni boshladi. XX asrning birinchi yarmida yangi texnologiyalar paydo bo'lishi bilan masofaviy ta'limning rivojlanishi jadallashdi, u turli formatlarda va keng doiradagi talabalar uchun taklif qilindi. Shunday qilib, radio ixtiro qilinishi bilan masofadan o'qitishni rivojlantirish jarayoni tezlashdi, talabalar bilan ishlashning yangi shakllari paydo bo'ldi. Radioni o'qitishga birinchi bo'lib kiritgan universitet 1922-yilda Pensilvaniya shtati universiteti bo'lgan deb hisoblashadi. Ko'p o'tmay, 1925-yilda Ayova shtati universiteti radio eshittirishning beshta kursi uchun o'qishga kreditlar berishni boshladi. 1934-yilda o'sha universitet dunyodagi birinchi ta'lim kanalini ochdi va shu kungacha davom etmoqda.

50-yillarda televizor paydo bo'lishi bilan televizion kurslar rivojlandi. Shunday qilib, 1953-yilga kelib, AQSh va Yevropa universitetlari orasida kurslarni televizion eshittirish juda keng tarqalgan.

Viskonsis universiteti 1965-yilda telefon orqali o'qitish formatidan foydalangan holda shifokorlar uchun katta ta'lim dasturini joriy etdi. 1968-yilda Nebraska shtatidagi Linkoln universitetida masofaviy ta'lim bo'yicha akkreditatsiyadan o'tgan diplomni olish mumkin edi.

60-yillarda masofaviy ta’lim xalqaro miqyosda tan olingan va YUNESKO ko‘magida faol rivojlana boshladi. 1963-yilda Angliya Bosh vaziri G. Uilson masofaviy ta’limdan foydalangan holda barcha ta’lim muassasalarini birlashtirishi kerak bo‘lgan "efir universiteti" yaratilishini e’lon qildi. 1969 yilda Angliyada Ochiq Universitet tashkil etildi. Bugungi kunda ushbu universitet juda mashhur bo‘lib, unda turli mamlakatlardan 200 mingdan ortiq talabalar turli sohalarda tahsil olishmoqda.

1970-yilda Kaliforniyada o‘quv televizion kurslarini rivojlantirish bo‘yicha ishchi guruh tuzildi. Keyinchalik universitet kutubxonalarga va jamoat telekanallariga o‘quv filmlarini taklif qiladigan butun sohil jamoat kolleji tashkil etildi. 1976-yilda Coastline dasturini o‘qitadigan birinchi "virtual kollej" ochildi. Biroq, bitta texnologiya tezda boshqasini almashtirdi va tez orada sun’iy yo‘ldosh stantsiyalari orqali online kurslarni o‘qitish taklif qilindi, keyin internetning poydevori yaratildi.

Vaqt o‘tishi bilan kompyuterlar masofadan o‘qitish uchun ishlatila boshlandi. Orqaga 60-yillarda. IBM noyob Coursewriter masofaviy ta’lim dasturini ishlab chiqdi. U turli xil tadbirlar uchun moslashtirildi va 1968-yildan 1980-yillarga qadar Alberta universitetida ishlatilgan. Internet ixtiro qilinishi bilan insoniyat ta’lim texnologiyasida bir qadam oldinga qadam tashladi.

80-yillar davomida real vaqtda o‘qitish texnologiyalari takomillashib bordi va kompaniyalar va o‘quv yurtlari orasida mashhurlikka erishdi. 1981-yilda AQSh strategiya va menejment instituti online kurs dasturini ishlab chiqishni boshladi. 1985-yilda Janubi-Sharqiy Universitet o‘zining online kurslari tizimi orqali akkreditatsiyadan o‘tgan darajalarni taqdim etdi. Feniks universiteti 1989-yilda real vaqtda o‘qitish bilan boshlangan.

1990-yillar davomida ta’lim muassasalari ham sinxron, ham asenxron ta’lim rejimida masofaviy ta’limning turli texnologiyalaridan foydalanganlar.

Rossiya Federatsiyasida masofaviy ta’lim 1997-yil 30-mayda Rossiya Ta’lim vazirligining 1050-sonli buyrug‘i chiqarilganda paydo bo‘ldi, bu esa online ta’lim sohasida tajribalar o‘tkazishga imkon berdi.

Hozirgi vaqtda masofadan o‘qitish tobora ommalashib bormoqda, chunki ta’lim olishni istaganlar soni ko‘paymoqda, ammo uni kunduzgi ta’lim shaklida olish imkoniyati yo‘q.

Bugungi kunda taraqqiyot juda tez rivojlanmoqda va juda tez o‘zgarimoqda. Deyarli har daqiqada sayyoramizning turli burchaklarida o‘zgarishlar, yangilanishlar va kutilmagan voqea hodisalar sodir bo‘lmoqda. Har bir kunimiz kuchli informatsiya oqimi ostida kechmoqda. Informatsiya oqimi bizni uyda, ishxona va ta’lilda ta’qib etadi. Inson informatsiya ta’siridan xoli normal faoliyat yurita olmaydi. Hayotni anglash, uni o‘rganish informatsiyalarni yig‘ish va o‘zlashtirish orqali kechadi. Insonning bilimlilik darajasi ham ma’lum davr ichida shaxs tomonidan o‘zlashtirilgan informatsiyalarning ko‘p yoki ozligi bilan belgilanadi.

Shuning uchun zamonaviy bilimlar sari keng yo‘l ochish ta’limotni takomillashtirishda yangi informatsion texnologiyalardan unumli foydalanish bugungi kunning talabiga aylandi. Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi hamda O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi qonuni ham zimmamizga shu ma’suliyatni yuklaydi. Ta’lim tizimida masofadan o‘qitish uslubi shakllari qo‘llanilmoqda. Masofadan o‘qitish uslubi bu sirtqi o‘qitishning yangi shaklidir.

Masofadan o‘qitish bu mustaqil o‘qishdir. Mustaqil o‘qish insonning mustaqil fikrlash, holatni baholash, xulosa va bashorat qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Masofaviy o‘qitish (masofaviy o‘qitish, taqsimlangan o‘qitish) - bu o‘qituvchi va talaba o‘rtasida ham, ular o‘rtasida ham interfaol o‘zaro ta’sir davomida bilim almashish, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish jarayoni va ta’lim jarayoniga xos bo‘lgan barcha tarkibiy qismlarni aks ettiruvchi axborot resursining interfaol manbai. (maqsadlar, mazmun, usullar, tashkiliy shakllar, o‘qitish vositalari), AKT vositalarini amalga oshirish doirasida amalga oshiriladi.

Masofadan o‘qitishning yana bir afzalligi shundaki, unda talaba o‘ziga qulay vaqtda va hattoki ishdan ajralmagan holda o‘qishi mumkin. Aynan shu afzalliklari tufayli bu uslub dunyoda hozirgi kunda keng tarqalgan. Ko‘pgina yirik korxonalar mutaxassislari malakasini oshirish yoki o‘zgartirish uchun shu uslubdan foydalanib, yiliga millionlab dollarlarni tejamoqdalar. Masofadan o‘qitishning yana bir afzallik tomoni unda o‘qish muddatini talaba o‘zi belgilaydi, ya’ni talaba ixtiyoriy paytda o‘qishni boshlaydi, materiallarni o‘qituvchi nazoratida o‘zlashtiradi. O‘zlashtirish topshiriqlarni, testlarni bajarishiga qarab aniqlanadi. Talaba berilgan o‘quv dasturini qanchalik tez o‘zlashtirsa, shunchalik tez o‘qishni tugatadi va guvohnoma oladi. O‘quv dasturni o‘zlashtira olmasa, unga mustaqil ishlab, o‘qishni davom ettirishga imkoniyat beriladi.

Ushbu uslubning ko‘plab afzallik tomonlari borligi ko‘pchilikka ayon. Barcha oliy o‘quv yurtlarida masofadan o‘qitish texnika va texnologiyasini amalga oshirish borasida qator ishlar olib borilmoqda. Axborot texnologiyalarni rivojlanishi masofadan o‘qitishni tashkil etishga yangicha yondashuvni taqozo etadi. Masofadan o‘qitishni tashkil etishni hozirgi zamon modellarining asosida kommunikatsiya va tarmoq texnologiyalari yotadi. Masofaviy o‘qitish asosida ta’lim berish uchun o‘qish istagida bo‘lgan aholining muayyan qismini ta’lim muassasasi joylashgan yerga yig‘ish shart emas. Ikkinchidan, tinglovchi yoki talaba tomonidan ortiqcha sarf - xarajat qilish zarurati bo‘lmaydi. Uchinchidan, bu ta’lim turiga jalb qilinuvchilarning yosh cheklanishlarini istisno qilish mumkin. Masofaviy o‘qitishga jalb qilinuvchi kontingentni quyidagi ijtimoiy guruhlariga mansub bo‘lgan shaxslar tashkil qilishi mumkin:

- ikkinchi oliy yoki qo‘shimcha ma’lumot olish, malaka oshirish va qayta tayyorgarlik o‘tash istagida bo‘lganlar;
- mintaqaviy hokimiyat va boshqaruv rahbarlari ;
- an’anaviy ta’lim tizimining imkoniyatlari cheklanganligi sababli ma’lumot ololmagan yoshlar;
- o‘z ma’lumot maqomini zamonaviy talablar darajasiga ko‘tarish istagida bo‘lgan firma va korxonalar xodimlari;
- ikkinchi parallel ma’lumot olishni xohlagan tinglovchilar;
- markazdan uzoqda, kam o‘zlashtirilgan mintaqalar aholisi;
- erkin ko‘chib yurishi cheklangan shaxslar;
- jismoniy nuqsonlari bo‘lgan shaxslar;
- harbiy xizmatda bo‘lgan shaxslar va boshqalar.

O‘zbekiston sharoitida Masofaviy o‘qitishni tashkil qilish katta samara beradi. Hozirgi davrda ta’limning bu turidan keng miqyosda foydalanish lozim.

Masofadan turib o'qitish ko'plab o'qituvchilarga yangi ta'lim modellarni qo'llashiga olib keldi. Masofaviy ta'lim shakllari talabalarni mustaqil, faolroq va o'z ustida ko'proq ishlashga, mas'uliyatni his qilishga, bundan tashqari o'quv faoliyatini individual tashkil etishga yordam beradi. 2020-yilda jahon miqyosida pandemiya sababli barcha sohalar masofadan ishlashga majbur bo'ldi. Bu ta'lim sohasini ham chetlab o'tmadi, albatta. Bunday vaziyatda masofaviy ta'limni rejalashtirish va o'qitish uchun vaqti belgilanmasdan boshlanadi. Masofaviy ta'limda onlayn ta'limni rivojlantirish bo'yicha natijalar, xulosalar va tavsiyalar zarur, o'qituvchilar va talabalar uchun haqiqiy muammo sanaladi.

Masofaviy ta'limda sizning onlayn sinfingiz uydan chalg'itadigan narsalar bilan nohaq raqobatlashayotganini anglatadi. E'tiborni ushlab turish uchun ko'plab ma'ruzalardan qochishga harakat qiling. Buning o'rniga, o'quvchilarni jalb qilish uchun dars rejasining qismlari yoki muayyan qismlariga onlayn sinfga e'tibor bering. Masofaviy ta'limda texnologiya ta'lim va ta'lim jarayoniga to'sqinlik qilishdan ko'ra yordam berishi kerak. Ko'pgina o'qituvchilar onlayn sinf talabalarining akademik ish faoliyatini qanday yaxshilashni va texnologiya, xususan, mobil telefonlarning o'quv muhitiga ta'siri haqida shikoyat qiladilar. Virtual sinfni yaratishning texnologik usuli bilan tajriba qilish uchun nima yaxshi bo'lishi mumkin? Bunday sharoitda texnologiyani ta'lim jarayoniga ta'sirini yaxshi tomoga o'zgaritirish kerak. Masofaviy ta'lim praktikasida texnologiyalarning o'rni beqiyos. Bunday texnologiyalarning bir nechtasini sanab o'tmoqchiman. Bu texnologiyalar masofaviy ta'limni tashkillashtirishga yordam beradi.

O'zaro hamkorlik uchun dizayn. Talabalarining diqqat-e'tibori kamligi sababli, masofaviy ta'lim talabalarni, ayniqsa, uydan jalb qilishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Virtual sinfda o'zaro muloqot qilish uchun yetarli joy bo'lishi kerak. Interaktiv ta'lim va brifing talabalarni guruh tadbirida ishtirok etayotganda ehtiyot bo'lishga undaydi. Savol-javob sessiyalari, guruh bahslari va davriy daqiqalar - bularning barchasi interaktiv ohangni so'rashga yordam beradi. Faqat o'quvchilaringiz bilan muloqot qilmang — ularni virtual sinfda faol o'rganishga jalb qiling. Amaliyot tamoyillarini qo'llash talabalarni ta'lim jarayoniga jalb qilish va mavjud darsning qiymatini kontekstda ko'rishning ajoyib usuli hisoblanadi.

Misol uchun, Agar siz Pifagor teoremasini o'rgatsangiz, faol o'qituvchi har bir talabadan o'z uyida lenta o'lchovini topishni va talabaning joylashgan xonasining gipotenus uzunligini yoki diagonalini o'lchashni so'raydi. Agar talaba elementlarning davriy jadvalini o'rgansa, uni oziq-ovqat ma'lumotida davriy jadvaldan har qanday kimyoviy nomlarni aniqlash uchun paxta qutilarini ko'rib chiqing.

Aniq grafik (Lucidchart). Shaxsiy topshiriqlarni bajarayotganda, talabalaringiz o'z vazifalarini va jarayonlarini tashkil qilishlari kerak. Lucidchart kabi vizual ish joylari talabalarga fikr xaritalarini, loyiha rejalarini, harakat rejalarini va boshqalarni chizish imkoniyatini beradi - bularning barchasi sanoatning etakchi veb-platformalari bilan xavfsiz hamkorlikdaligi bilan maqsadga muvofiq. Lucidchart shuningdek, o'qituvchilarga topshiriqlarni taqsimlash, to'plash va baholash imkonini beradigan maxsus shablonlarni taklif etadi. O'qituvchilar hatto Chat, sharhlar va rangli kodli miya bo'roni seanslari kabi kengaytirilgan Lucidchart hamkorlik vositalari bilan masofaviy jamoaviy ishni rag'batlantirishlari mumkin.

Zaif (Slack). Guruh topshiriqlarini bajarish uchun sizning talabalarinigiz bir – birlari bilan muloqot qilishlari kerak bo'ladi, ehtimol ularni jamoaviy muloqot sohasidagi Slack bilan tanishtirish vaqti keldi. Kasb-hunar darajasidagi aloqa vositalaridan foydalanish, talabalarni darsdan keyingi kasbiy rivojlanishdan tashqari, qiziqarli ta'limni taklif qilishning ajoyib usuli hisoblanadi. Bundan tashqari, sizning sinfingiz talabalarining biriga "zaiflikni olish" haqida gapirish qanchalik kulgili bo'lar edi?

Kanvas (Canvas). So'nggi yillarda Kanvas kabi raqamli infratuzilma orqali onlayn ta'lim jadal rivojlanmoqda. Pullik rejalar bilan bir qatorda, ushbu onlayn ta'lim boshqaruv tizimi 2-4 kollejlari, K-12 maktablari, davlat xizmatlari yoki ta'lim bo'yicha ixtisoslashgan notijorat tashkilotlari va ta'limga yo'naltirilgan davlat muassasalari uchun bepul ochiq platformalar taqdim etadi.

Kanvasdan foydalanadigan o'qituvchilar uning moslashuvchan bulut texnologiyasining funktsionalligini va mustahkam ta'limni boshqarish tizimini qadrlashadi. Kanvas hatto barcha sayt ma'lumotlariga bepul kirish imkonini beradi, bu esa ta'lim mutaxassislari uchun tadqiqotlar olib borishni osonlashtiradi.

O'zbekistonda masofaviy ta'limni rivojlanishi. O'zbekiston boshqa mustaqil davlat hamdo'stligi mamlakatlariga o'xshab o'zining ta'lim sohasini jahon standartlariga olib kelishda ko'p harakatlar qilmoqda. Mamlakatimizning maydoni kattaligi va markazdan geografik uzoqlashgan regionlar mavjudligi elektron ta'limni rivojlanishiga asosiy sabab bo'lib, unga katta ahamiyat berilishiga olib kelmoqda. Hozirgi moliyaviy tanqislik davrida, ta'limning bu turidan keng miqyosda foydalanish lozim. Mazkur ta'lim turini joriy qilish bilan bog'liq ayrim muammolarning kelib chiqishi tabiiy. Bular asosan mablag'lar, texnika ta'minoti va shu sohada malakali muhandis hamda pedagog kadrlar yetishmovchiligi, lekin biz shu muammolarni imkoniyat darajasida hal qilishimiz zarur chunki, O'zbekiston sharoitida masofaviy ta'limni tashkil qilinish katta samara berishi aniq.

Hozirgi kunda ta'lim va ishlab chiqarish sohasini kompyuterlashtirish va shu sohalarda informatsion texnologiyalarni rivojlantirish haqida ko'plab prezidentimiz farmonlari va Oliy majlis qarorlari chiqarilgan. Natijada oxirgi besh yil ichida Respublikasizda ko'plab ibratli ishlar qilindi. Masalan, 2002 yilda Toshkent axborot texnologiyalar universiteti tashkil qilinib, shu yildan boshlab bu universitet kompyuter va kommunikatsiyalar, radiotelefon va axborot tarmoqlari, dasturiy ta'minot va elektron kommertsiya sohasiga zarur bo'lgan mutaxassislarni tayyorlab kelmoqda. Ushbu va boshqa oliy ta'lim muassasalari tomonidan ko'plab ta'lim sohasiga tegishli yangi dasturlar va elektron kitoblar yaratilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. И. В. Роберт “Теория и методика информатизации образования” 2016г.
2. ITrack bo'yicha CMS reytingi [Elektron resurs] URL: <https://itrack.ru/research/cmsrate/>
3. Kontentni boshqarish tizimlaridan foydalanish [Elektron resurs] URL: https://w3techs.com/technologies/overview/content_management

4. Deane Barker. “Web Content Management: Systems, Features, and Best Practices 1st Edition” 2016y.

5. С. Г. Горнаков «Осваиваем популярные системы управления сайтом» 2008г.

Internet saytlari:

1. <https://www.lucidchart.com/blog/best-practices-distance-learning>
2. <https://www.lucidchart.com/blog/how-to-use-lucidchart-for-distance-learning>
3. <https://natural-sciences.ru/ru/article/view?id=34763>
4. <https://www.directline.pro/blog/21-cms-dlya-internet-magazina/>